

Схема 14.3

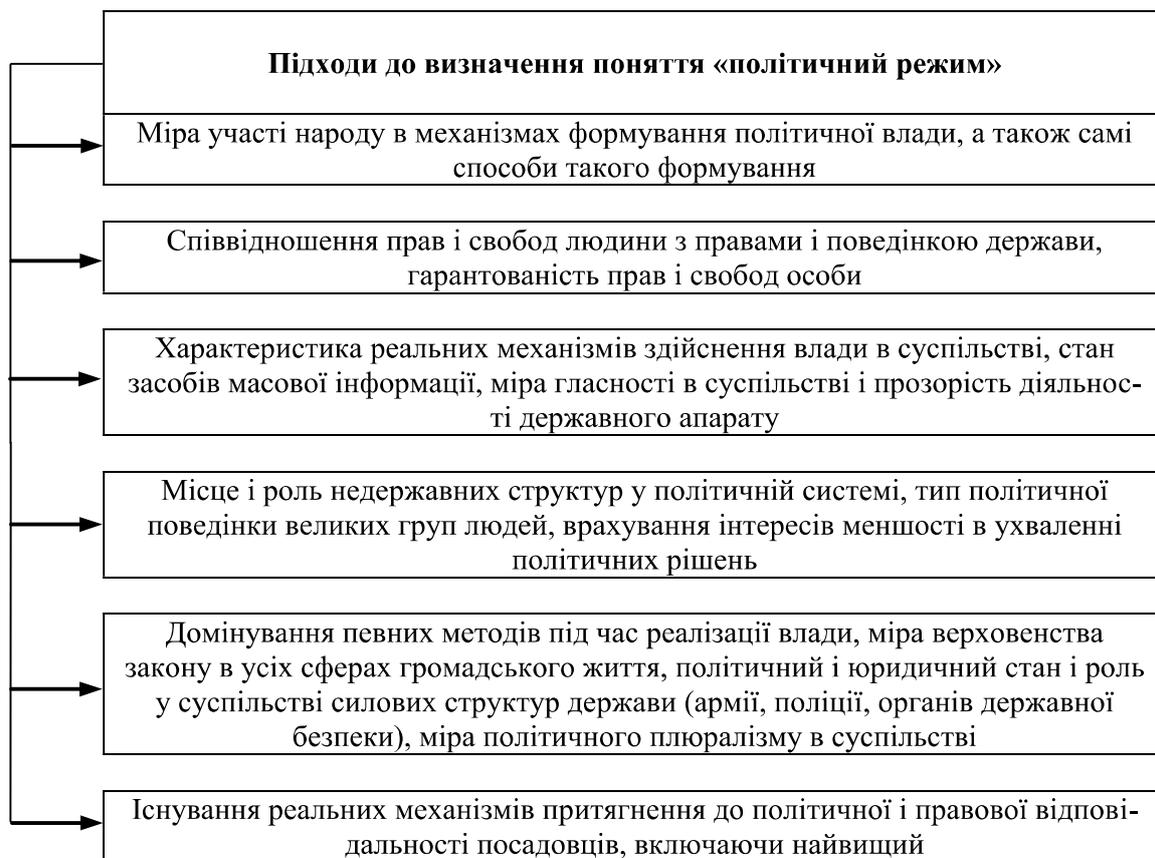

Схема 14.4

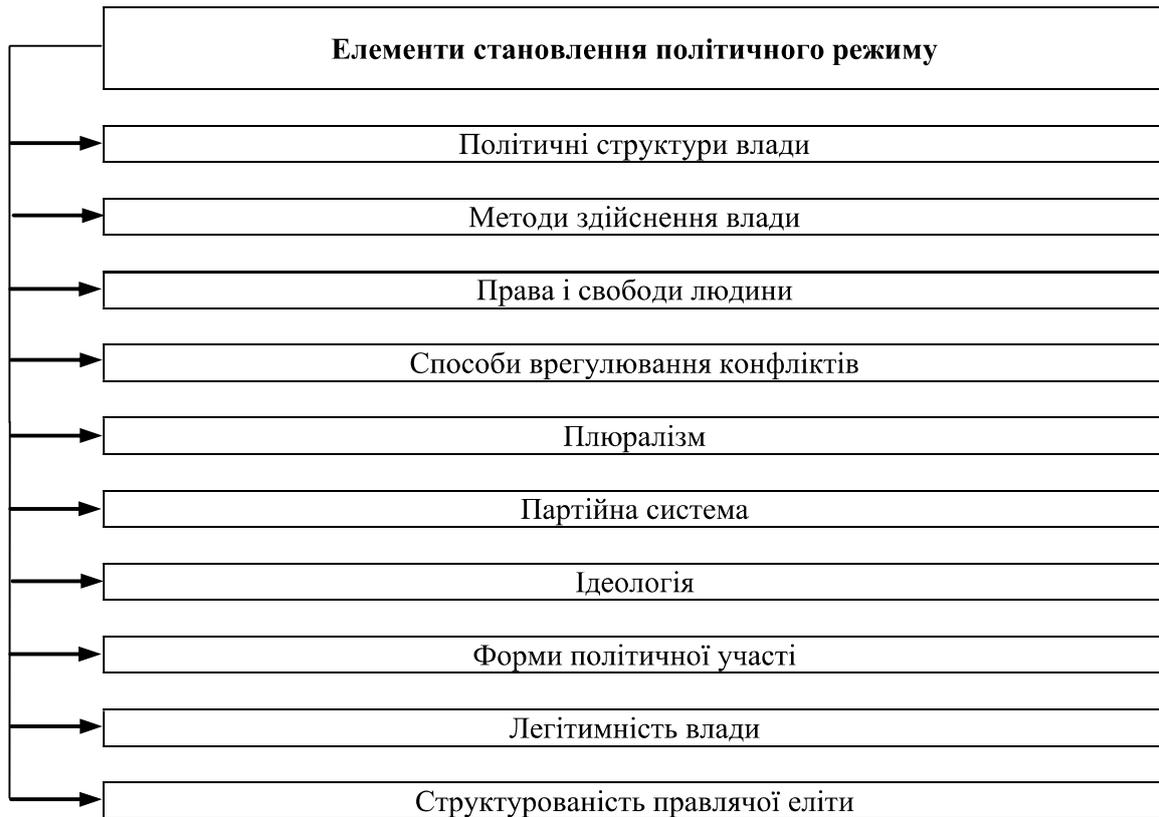

Схема 14.5

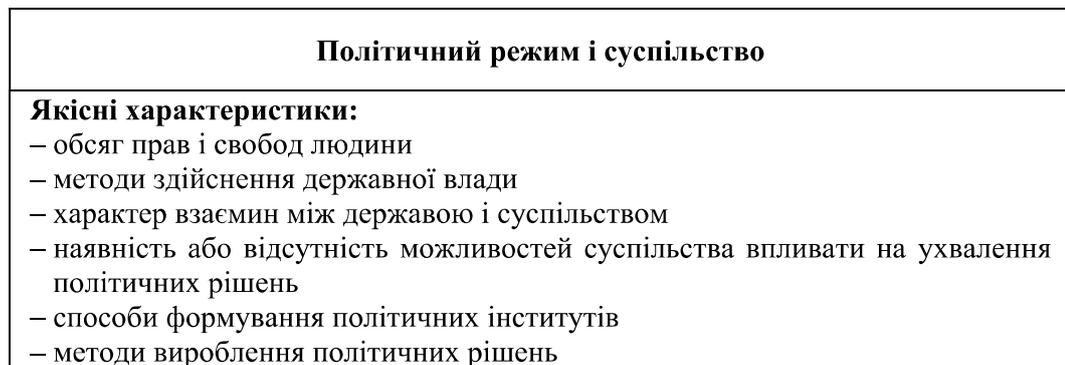
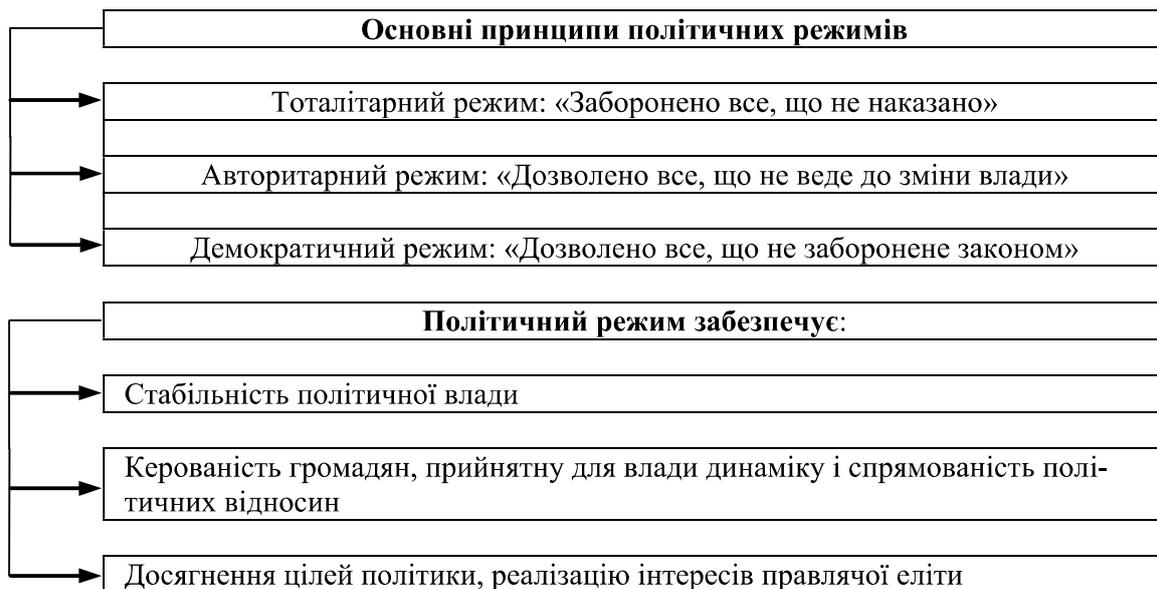

Схема 14.6

Таблиця 14.2

Види політичних режимів

Демократичний	Недемократичний
<ul style="list-style-type: none"> ➤ народ визнається джерелом і носієм влади, має реальні можливості (вибори, референдум) вираження своєї волі ➤ державна влада виражає інтереси більшості населення країни ➤ людина має пріоритет право і свободу ➤ політична багатопартійність ➤ приватна власність, різноманіття форм власності ➤ свобода творчості ➤ основний метод державно-владної дії – соціальне маневрування, врахування громадської думки ➤ заходи примусу з боку держави мають правовий характер (передбачені правом і здійснюються в особливих процедурних формах) ➤ розвиненість інститутів цивільного суспільства ➤ формування і діяльність державного апарату відповідно до принципів: поділу влади, виборності, звітності, змінюваності, гласності ➤ режим законності ➤ реальна Конституція 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ влада належить вузькій замкнутій еліті, народ позбавлений реальної можливості впливати на політику ➤ державна влада виражає інтереси окремих верств суспільства ➤ свавілля, терор ➤ людина елемент «гвинтик» державно-го механізму ➤ пануюча партія ➤ державна економіка ➤ офіційна ідеологія, догматизм ➤ у процесі панування використовуються методи насильства примусу, залякування ➤ заходи примусу з боку держави мають довільний характер ➤ громадяни позбавлені легальної можливості відстоювати свої інтереси ➤ формування і діяльність державного апарату призначається відповідно до принципів єдиновладдя, мілітаризму, централізації ➤ режим доцільності ➤ формальна Конституція

Схема 14.7

14.2. Демократичний політичний режим

За типологією розрізняють демократичні, авторитарні та тоталітарні режими. Різновиди: фашистський; комуністичний; теократичний; ліберально-демократичний та ін.

Загалом демократія є певним політичним ідеалом, який виходить з визнання таких концептуальних засад: особистої свободи та права громадян на участь у формуванні органів державної влади; необхідності контролю за діяльністю влади; впливу на ухвалення спільних для всіх рішень на основі загального рівного виборчого права через вибори, референдуми.

Демократичний режим характеризується гармонійним поєднанням правової соціальної держави та розвиненого громадянського суспільства, де реалізовано демократичні принципи.

Найпростіше визначення демократії: це влада народу. Згідно з визначенням А. Лінкольна, демократія – це влада народу, здійснювана самим народом і для народу. Цей режим характеризується такими рисами (Слайд 8): джерелом влади в демократичній державі є народ, який обирає своїх представників і наділяє їх правом вирішувати будь-яке питання, спираючись на власну думку; політична влада має легітимний характер і здійснюється відповідно до ухвалених законів, одночасно наділяючи громадян щонайширшими можливостями реалізації своїх інтересів і потреб; розподіл влади; право народу впливати на вироблення політичних рішень шляхом підтримки або критики в засобах масової інформації, проведення демонстрацій, лобістської діяльності, участі в передвиборчих кампаніях; політичний плюралізм, що передбачає можливість утворення двопартійної або багатопартійної системи, конкурентність політичних партій в їх впливі на народ, а також існування на законних підставах політичної опозиції, як парламенті, так і поза ним; висока міра реалізації прав людини – норми, правила і принципи взаємин держави і громадян.

Демократія вимагає від людини цивільної ідентичності – сприйняття самого себе як члена суспільства, що вибирає загальний шлях з іншими людьми. Демократичний політичний ідеал: законність дій громадян, включаючи лідерів верхнього ешелону.

Залежно від того, як народ бере участь у управлінні, хто і як безпосередньо виконує владні функції, демократія ділиться на пряму (плебісцитну) і представницьку (репрезентативну).

Жодна із цих форм в «чистому виді» не існує, але в умовах демократичного режиму вони проявляються по різному.

Досвід політичного розвитку дозволяє виділити декілька форм демократії (Схема 11, 12, 13): пряма демократія – форма народовладдя, заснована на ухваленні політичних рішень безпосередньо усіма без виключення громадянами (наприклад, в ході референдуму); плебісцитна демократія – форма народовладдя з сильними авторитарними тенденціями, у рамках якої лідер режиму використовує схвалення мас як основний засіб легітимації своїх політичних рішень (історичним попередником прямої і плебісцитної демократії була т.з. «військова демократія», заснована на елементах родоплемінного і громадського устрою); плюралістична демократія – форма народовладдя, за якої громадяни беруть участь в ухваленні політичних рішень не особисто, а через своїх представників, обраних ними і відповідальних перед ними; цензова демократія: різновид прямої демократії, у рамках якої виборче право (як основне право, що гарантує участь в політичному процесі) належить обмеженому колу громадян (залежно від характеру обмежень цензова демократія може бути елітарною, в т.ч. ліберального толку і класовою: пролетарська, буржуазна демократія).

Необхідно відмітити, що при істотних відмінностях цих форм демократії, сучасний етап політичного розвитку характеризується їх поступовим зближенням й інтеграцією.

Ключовим елементом будь-якого демократичного ладу є система партиципації – участь народного волевиявлення. Вона може спиратися на різні інститути, але, зазвичай обов'язково передбачає утворення основних гілок влади у процесі загальних, таємних і, переважно, прямих виборів, вирішення найбільш важливих державних питань на референдумах, дія регіональних органів місцевого самоврядування. Найважливішою характеристикою системи партиципації, зрілості демократичного ладу є дотримання свободи слова, друку, діяльності суспільно-політичних організацій.

Таким чином, демократія, як система народовладдя, є універсальною основою політичного розвитку людства в сучасну епоху. Демократичний політичний режим – це спосіб функціонування політичної системи суспільства, система засобів і методів здійснення політичної влади, що ґрунтується на визнанні народу джерелом влади та передбачає його активну участь у вирішенні державних і суспільних справ.

Таблиці та схеми до другого питання

Демократичний політичний режим

Схема 14.8

Демократія – це народовладдя, влада народу
Демократичний режим – це спосіб функціонування політичної системи суспільства, оснований на визнанні народу як головного джерела влади, на його праві брати участь у вирішенні громадських і державних справ і наділенні громадян широкими правами і свободами

	Принципи демократичного режиму
→	Виборність основних органів влади
→	Верховенство закону
→	Розподіл влади
→	Політичний плюралізм, гласність
→	Єдність свободи і відповідальності
→	Право меншості на свою думку (позицію)
→	Врахування громадської думки
→	Рівноправ'я громадян
→	Визнання народу джерелом влади
→	Меншість підпорядковується більшості
→	Соціальна захищеність прав і свобод

Схема 14.9

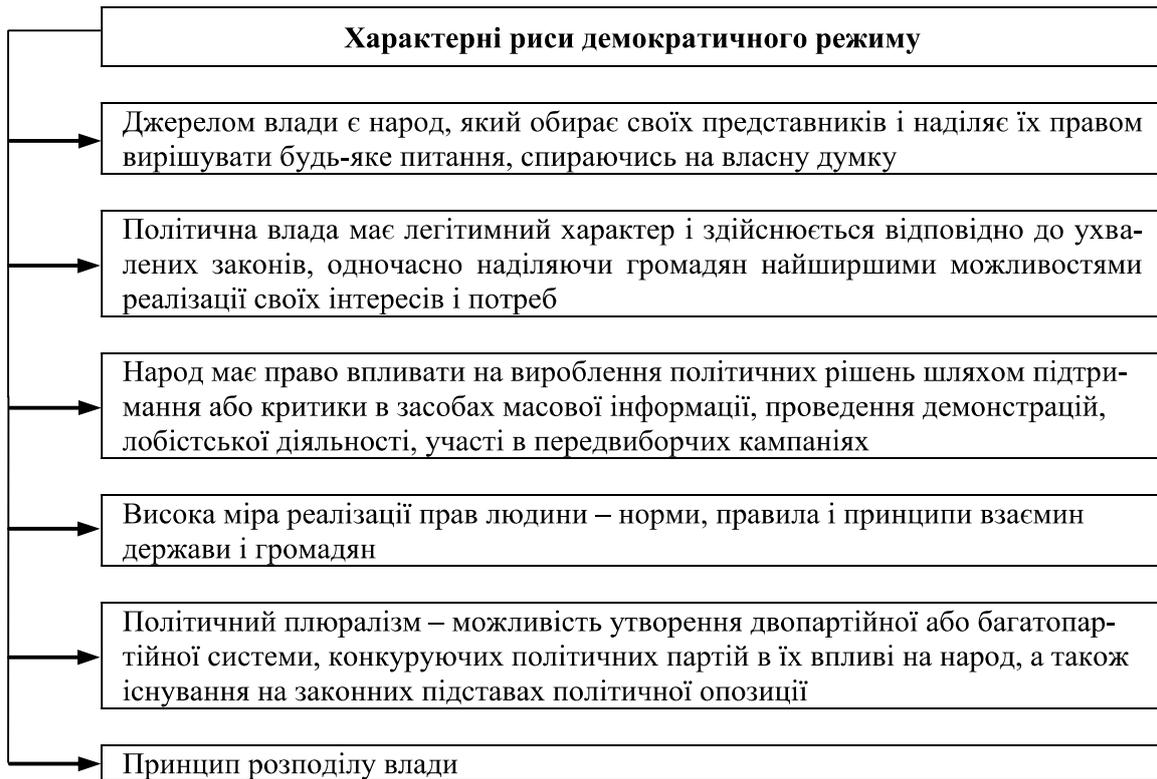

Схема 14.10

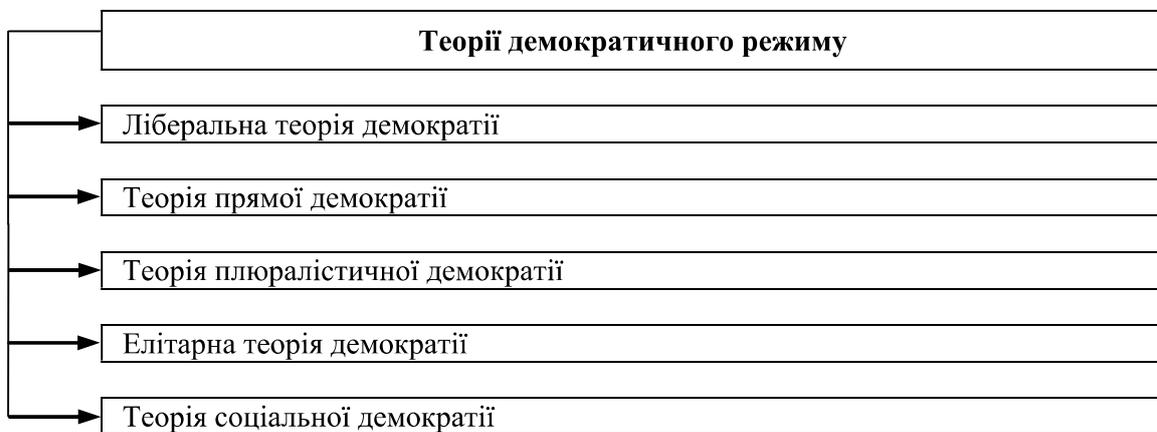

Схема 14.11

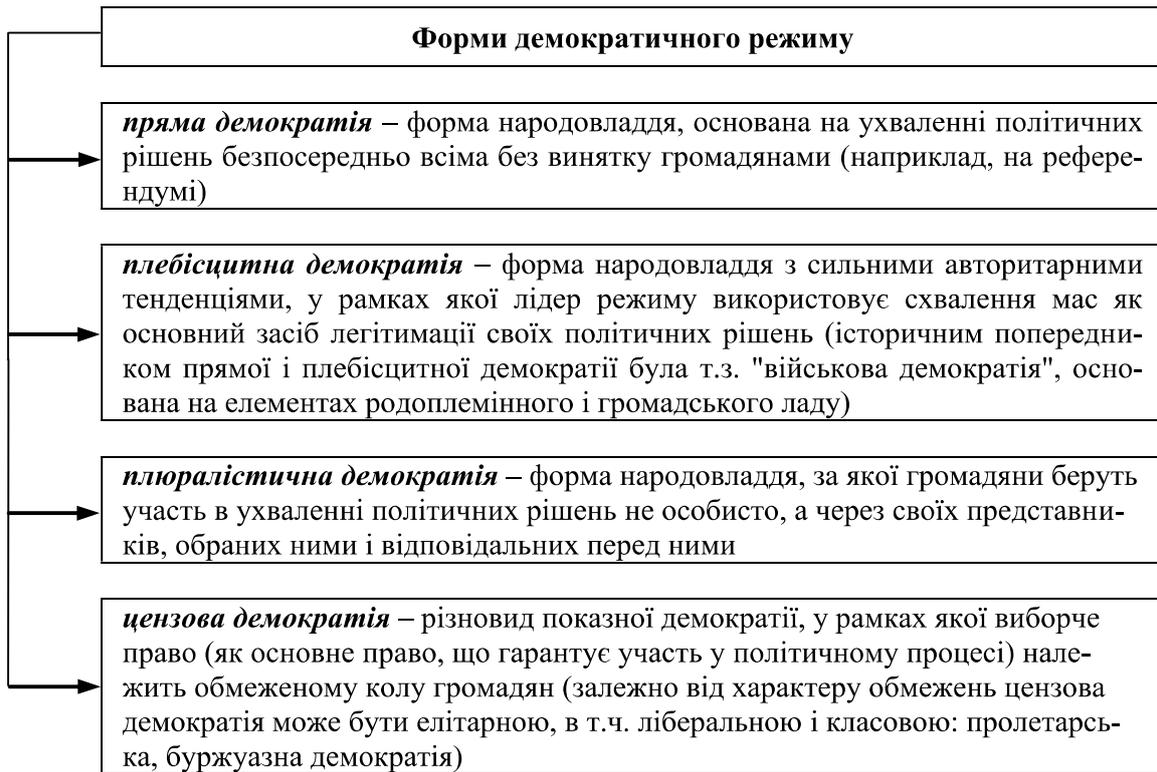
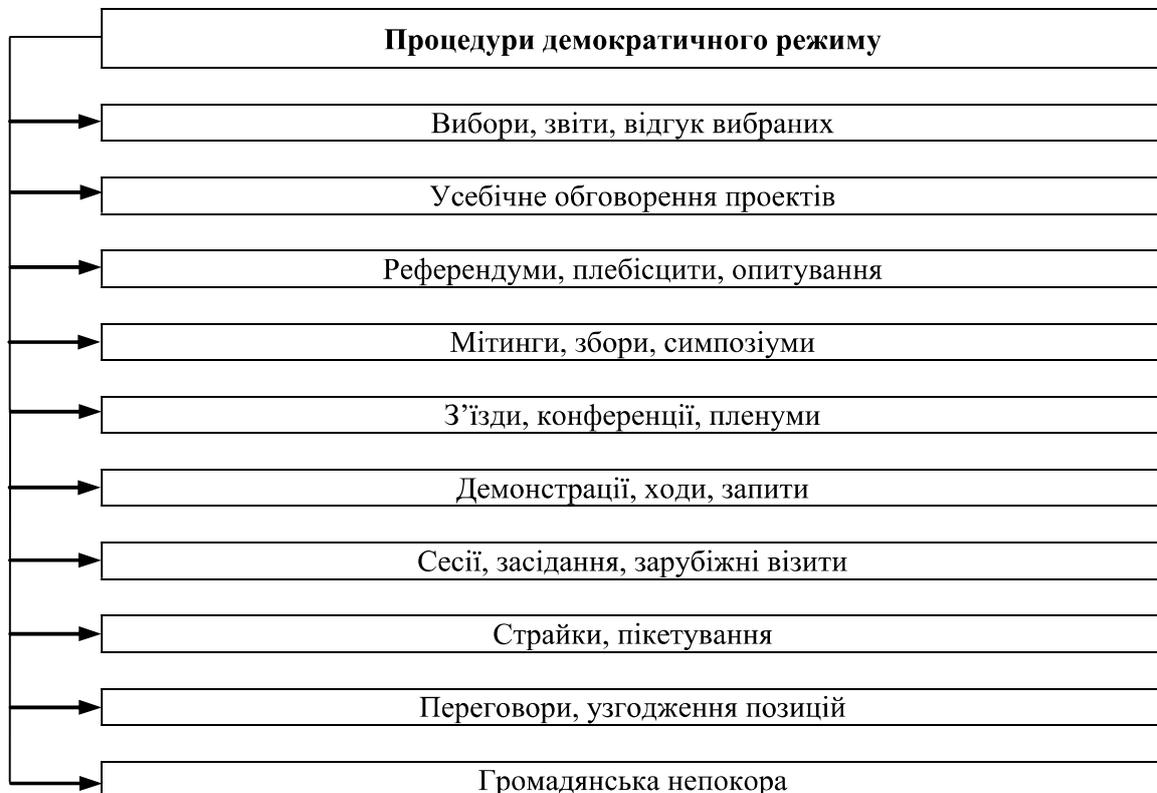

Схема 14.12

14.3. Види і характерні риси недемократичних політичних режимів

Підставою класифікації політичних режимів є: становище особи в суспільстві; характер її взаємин з державою; тип відносин влади з опозицією; способи вирішення політичних конфліктів. Згідно з загальноприйнятою класифікацією є демократичний і недемократичний політичні режими. До недемократичного типу політичного режиму належать тоталітарний, авторитарний і Кожен з них має свої особливості тарізновиди. (Схема 14,15)

Тоталітаризм – це політичний режим, за якого держава прагне до цілісного, всеосяжного контролю за життєдіяльністю всього суспільства загалом і кожної особи окремо. (Схема 16)

Поняття «тоталітаризм» (від латів *totalis*) означає «увесь», «цілий», «повний». Воно було введено в обіг ідеологом італійського фашизму Дж. Джентіле на початку ХХ століття. У політичний лексикон термін «тоталітаризм» був введений в 1925 р. лідером італійських фашистів Б. Муссоліні для характеристики створеного ним режиму. У 1929 р. газета «Таймс» використала цей термін стосовно режиму, що склався в Радянському Союзі. Після Другої світової війни в західній політичній науці стало загальноприйнятим позначати поняттям «тоталітаризм» режими, що існували у фашистській Німеччині, Радянському Союзі, країнах «Соціалізму, що переміг».

Тоталітарна держава є усеосяжна держава Її вихідним положенням є те, що самодіяльність громадян не потрібна і шкідлива, а свобода громадян небезпечна і не прийнятна. Потрібен єдиний владний центр: він покликаний усе знати, усе передбачати, усе планувати, усе наказувати. Звичайна правосвідомість виходить від передумови: не усе заборонене – дозволено. Тоталітарний режим сповідує інше положення: усе ненаказане – заборонено. Звичайна держава говорить: у тебе є сфера приватного інтересу, ти в ній вільний; тоталітарна держава заявляє: є тільки державний інтерес, і ти ним зв'язаний. Звичайна держава дозволяє: думай сам, віруй вільно, влаштовуй своє внутрішнє життя, як хочеш; тоталітарна держава вимагає: думай так, як наказано, не віруй зовсім, влаштовуй своє внутрішнє життя за указом. Іншими словами, у тоталітарній державі управління – всеосяжне; людина усебічно поневолена; свобода стає злочинною і караною.

У 1956 р. два американські політологи – До. Фрідріх і З. Бжезинський сформулювали основні ознаки тоталітарного режиму; загальнообов'язкова офіційна ідеологія, що повністю заперечує попередній порядок і покликана згуртувати громадян для побудови нового суспільства; монополія на владу єдиної масової партії, що будується за олігархічною ознакою і очолюваною харизматичним вождем; система терористичного поліцейського контролю, який здійснюється не лише над «ворогами народу», але і над усім суспільством; партійний контроль над ЗМІ; усеосяжний ідейно-політичний контроль над збройними силами; централізована система регулювання економічної діяльності. (Схема 16)

Серед наведених ознак найбільше значення мають перші дві – офіційна ідеологія і монополія єдиної партії на владу.

Тоталітаризм виникає в результаті розпаду традиційних соціальних структур і деморалізації суспільства. Саме перетворення суспільства на деструктуровану масу, що складається з індивідів, позбавлених власності, незалежності власного «Я», є соціальною передумовою становлення тоталітарної держави. Іншою причиною, що обумовлює виникнення тоталітарного режиму, є крах ринкової економіки і проголошення такої організації громадському життю, яке ґрунтується на єдиному плані.

Формуванню тоталітаризму неабиякою мірою сприяє вихід на політичну авансцену масових рухів, які, руйнуючи колишні політичні інститути, створюють «поле» для становлення необмеженої влади. Парадокс тоталітаризму полягає в тому, що його «творцем» (на відміну від попередніх диктатур) є найширші народні маси, проти яких він потім і обертається.

Духовними витокami тоталітаризму є різні концепції «загальної волі», яка повинна втілитися в одному класі або нації, нетерпимість до інакомислення, відсутність пошани до прав і свобод людини, утопії про побудову нового суспільства. Важелями влади при тоталітаризмі виступають пропаганда і насильство.

Прийнято виділяти два різновиди тоталітаризму: «лівий» і «правий». (Схема 17)

«Лівий» тоталітаризм виник у комуністичних країнах: в Радянському Союзі, в країнах Східної Європи, Азії (Китай, Північна Корея, Північний В'єтнам), на Кубі. «Лівий» тоталітаризм ґрунтувався на ідеології марксизму-ленінізму, що утверджує можливість побудови комуністичного суспільства, в якому повністю задоволь-

нятимуться потреби всіх індивідів, необхідності відміни приватної власності і створення планової, регульованої економіки; визнається провідна роль пролетаріату, необхідність диктатури пролетаріату при переході до нового суспільства, можливість побудови комунізму в кожній країні. Соціальною основою «лівого» тоталітаризму виступали нижчі класи, передусім пролетаріат.

«Правий» тоталітаризм сформувався у фашистській Італії і Німеччині. «Правий» тоталітаризм, в особі німецького фашизму, ґрунтувався на ідеології націонал-соціалізму. Головні положення націонал-соціалістичної ідеології зводилися до такого: відтворення німецького рейху; боротьба за чистоту німецької раси; винищення усіх чужорідних елементів (передусім, євреїв); антикомунізм; обмеження капіталізму. Соціальною основою «правого» тоталітаризму були екстремістськи налаштовувані середні верстви суспільства.

Як показала історія, стосунки між тоталітарною владою і народом двояке (Слайд 9): більшість підданих випробовують благоговійну любов до правителів, бо розділивши з владою її картину світу, людина набуває не лише надії на виживання, але, що набагато більше важливо, можливість щастя. Така людина здатна побачити себе таким же абсолютним і всемогутнім, як сама влада, часткою якої він себе почуває. Але в будь-якому суспільстві, навіть в суспільстві загального контролю, яким є тоталітарне суспільство, незгодні, це, передусім, найбільш інтелігентні і внутрішньо незалежні люди, які зберігають свою точку зору на суспільство і свою долю.

Таким чином, тоталітаризм відрізняється від інших диктатур найвищою мірою регламентації і контролю.

Авторитарний політичний режим

Термін «авторитаризм» (лат. *auctoritas* «влада», «вплив») застосовується в політичній науці для позначення режиму, що характеризується монополією на владу якоїсь однієї партії, угруповання, особи або інституту. (Схема 18) Авторитарний політичний режим можна розглядати як свого роду «компроміс» між тоталітарним і демократичним політичними режимами. Він, з одного боку, м'якший, ліберальніший, ніж тоталітаризм, але, з іншого боку, жорсткіший, більш антинародніший, ніж демократичний.

Істотними рисами авторитаризму є: монополія на владу однієї групи, партії або коаліції, яка ні перед ким не підзвітна; повна або часткова заборона на діяльність опозиції;

сильно централізована моністична структура влади; збереження обмеженого плюралізму, наявність диференційованих стосунків між суспільством і державою; спадкоємство і кооптація як головні способи рекрутування правлячої еліти; відсутність можливості ненасильницької зміни влади; використання силових структур для утримання влади.

Основні відмінності авторитарних режимів від тоталітарних: авторитаризм не має єдиної і обов'язкової для всіх ідеології, допускає обмежений плюралізм, якщо він не завдає шкоди системі; громадянин не піддається репресіям, якщо він не є активним противником режиму: необов'язково підтримувати режим, достатньо його терпіти (ритуальне підтвердження лояльності і відсутність прямого виклику); при авторитаризмі центральну роль відіграє не світогляд, а збереження влади; неоднакова міра регламентації різних аспектів громадського життя: при тоталітаризмі контролюються всі сфери громадського життя, для авторитаризму характерне навмисне деполітизування мас, їх досить слабка політична інформованість; при тоталітаризмі центром влади є одна партія (партійні органи пронизують увесь державний апарат, громадські організації і виробничі структури); при авторитаризмі вищою цінністю є держава як осередок владних функцій (ідея держави як надкласового верховного арбітра); авторитарні диктатури вважають за краще зберігати традиційні класові, станові або племінні перегородки, які чужі тоталітаризму (у період становлення тоталітаризм руйнує колишню соціальну структуру, розриває традиційні соціальні зв'язки, «перетворює класи на маси»); при тоталітаризмі систематичний терор проводиться легально і організовано, при авторитаризмі використовується тактика вибіркового терору.

Найважливішим феноменом авторитарної свідомості є масове відчуження від влади.

Авторитаризм може існувати в найрізноманітніших формах. У історичному минулому він виступав у формі давніх тиранії, деспотій, абсолютних монархій і різних аристократичних режимів. Сьогодні, залежно від того, на які соціальні групи й інститути спирається влада, можна виділити такі форми авторитарного режиму (Схема 19): військові диктатури, що передбачають опору на армію. В умовах нерозвиненого громадянського суспільства і слабких

демократичних традицій військові виступають найбільш організованою силою, що має ресурси для захоплення влади (зазвичай шляхом державного перевороту). Подібні режими – досить часте явище в Африці, Латинській Америці, на Близькому Сході. Пригнічуючи політичні свободи, військові можуть виступити ініціаторами економічної модернізації суспільства (військова диктатура генерала А. Піночета в Чилі); теократичний – з опорою на духовенство і релігію. Як приклад можна привести сучасний Іран, де з середини 90-х рр. ХХ століття намітилася тенденція до лібералізації режиму; олігархічний – влада належить певним корпоративним кланам; вождистський (режим особистої влади), що спирається на авторитет сильного лідера. Сам режим може мати підтримку народу. Ґрунтом для виникнення подібних режимів може стати відчуття зовнішньої загрози для країни; змішаний, поєднуючи в собі елементи різних режимів. Так, режим, який був встановлений С. Хусейном в Іраку, мав властивості військового, вождистського і частково теократичного режимів одночасно.

Разом з вищезгаданими формами виділяють і інші форми авторитаризму: однопартійні і багатопартійні, президентські і парламентські, традиційні і мобілізаційні. Авторитарний режим може також виступати і у формі реакційної диктатури або бути ліберальнішим. Останні форми авторитаризму є своєрідним симбіозом авторитарних демократичних тенденцій.

Таким чином, авторитаризм є досить строкатою картиною різних форм і методів влади.

Категорія «політичний режим» розкриває функціональний аспект політичної системи. Якісними характеристиками політичного режиму є: об'єм прав і свобод людини, методи здійснення державної влади, характер взаємин між державою і суспільством, наявність або відсутність можливостей суспільства впливати на ухвалення політичних рішень, способи формування політичних інститутів, методи вироблення політичних рішень.

Основними типами політичних режимів є тоталітаризм, авторитаризм і демократія. Одним з найбільш багатозначних понять політичної науки є демократія. У історії політичної думки виділяються два основні трактування демократії: ліберально-демократична, така, що робить акцент на автономії індивіда, правах і свободах людини, і радикально-демократична, затверджуючи верховенство народу і пріоритет громадських інтересів над приватними.

Таблиці та схеми до третього питання

Схема 14.14

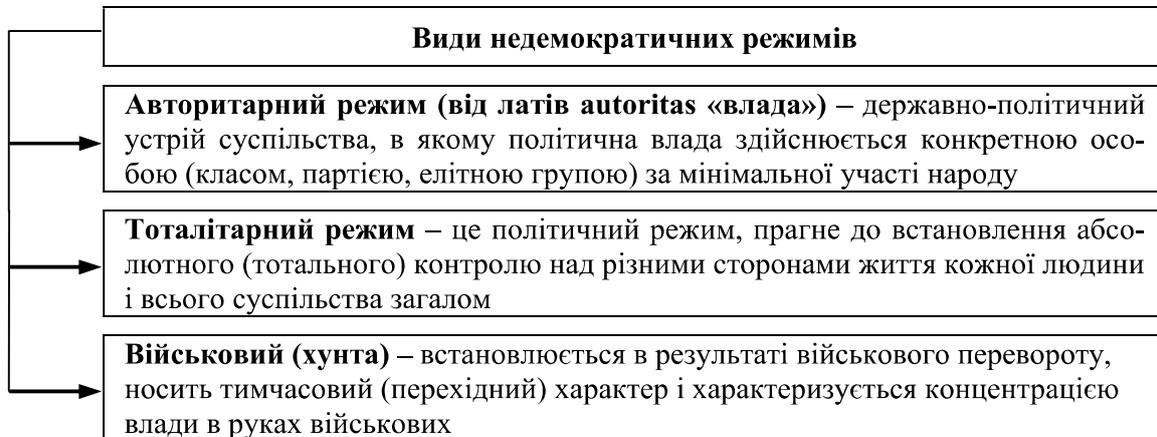

Схема 14.15

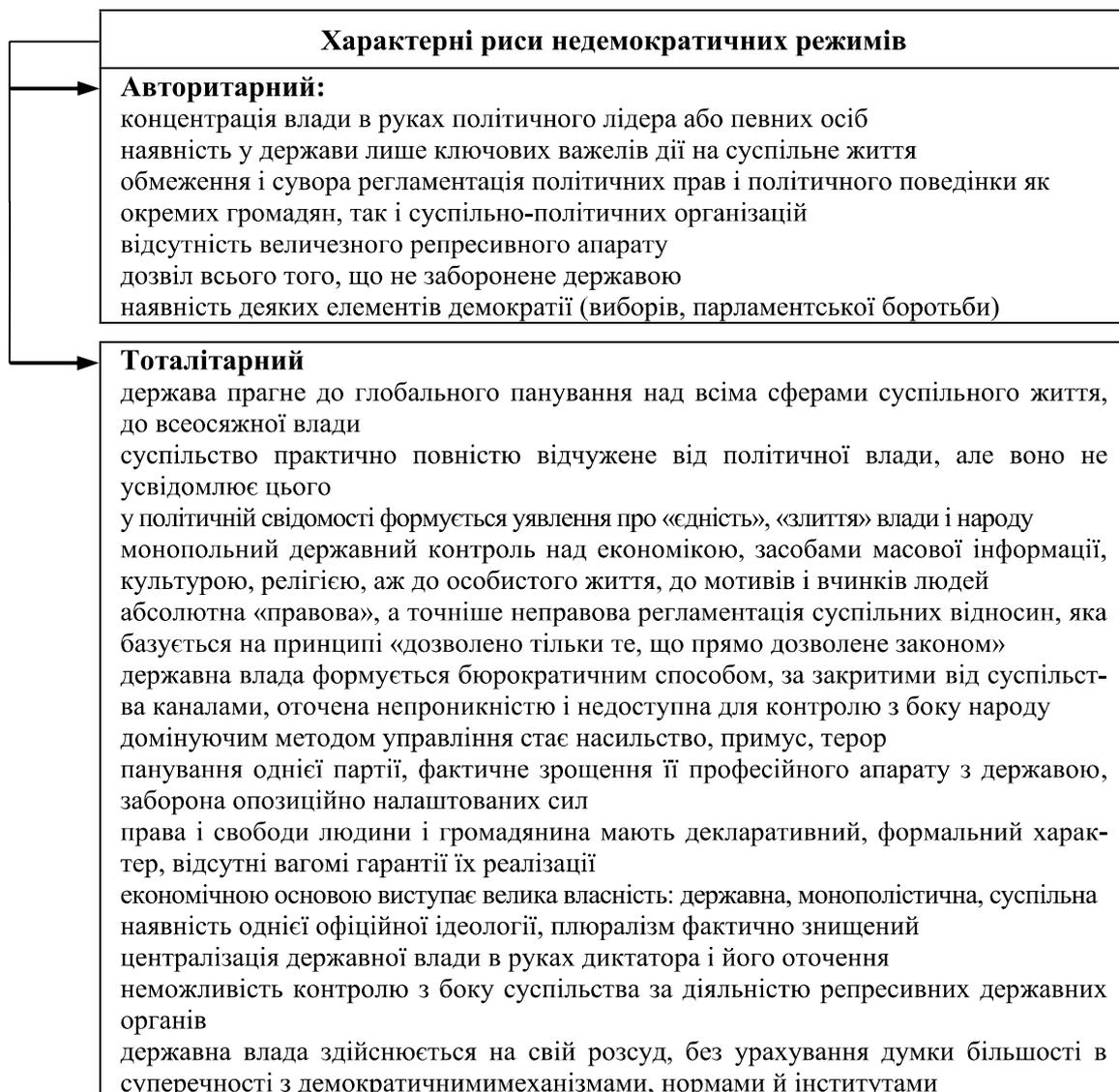
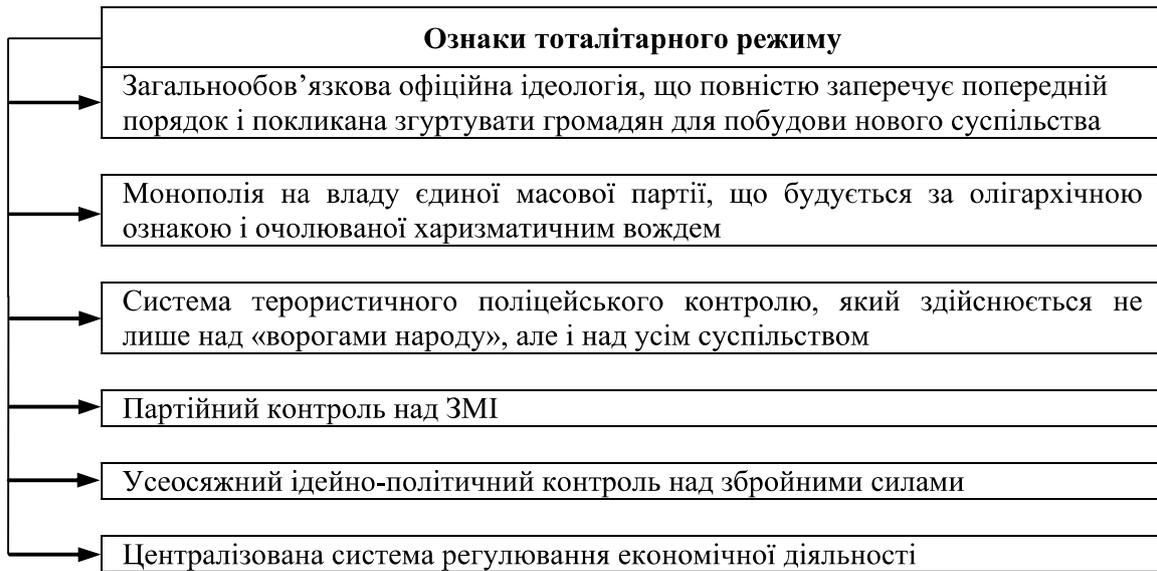

Схема 14.16

Таблиця 14.3

Види тоталітарних режимів

<i>Лівий</i>	<i>Правий</i>
<p>– тоталітаризм ґрунтувався на ідеології марксизму-ленінізму, що утверджує можливість побудови комуністичного суспільства, в якому повністю задовольнятимуться потреби всіх індивідів</p> <p>– необхідність відміни приватної власності і створення планової, регульованої економіки</p> <p>– провідна роль пролетаріату</p> <p>– необхідність диктатури пролетаріату при переході до нового суспільства; можливість побудови комунізму в кожній країні</p> <p>Соціальною основою «лівого» тоталітаризму виступали нижчі класи, передусім – пролетаріат</p>	<p>– тоталітаризм сформувався у фашистській Італії і Німеччині</p> <p>– «правий» тоталітаризм, в особі німецького фашизму, ґрунтувався на ідеології націонал-соціалізму</p> <p>– головне положення націонал-соціалістичної ідеології зводилося до відтворення німецького рейху</p> <p>– боротьба за чистоту німецької раси</p> <p>– винищення всіх чужорідних елементів (передусім, євреїв)</p> <p>– антикомунізм</p> <p>– обмеження капіталізму</p> <p>Соціальною основою «правого» тоталітаризму були екстремістськи налаштовані середні верстви суспільства</p>

Схема 14.17

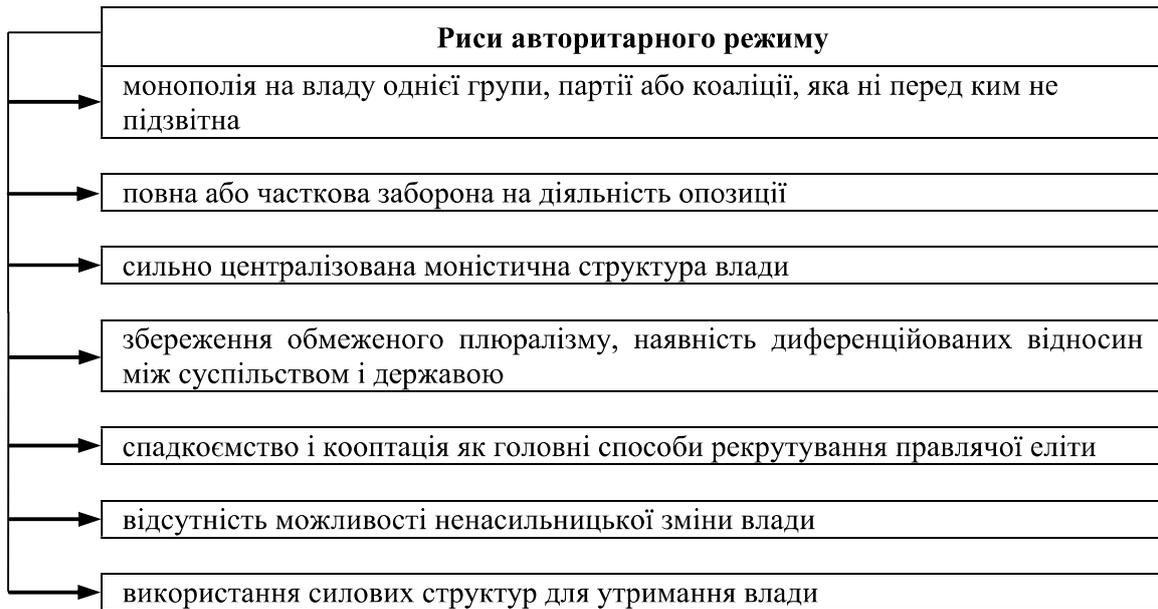

Схема 14.18

